

Mi lett volna, ha?...

Kontrafaktuális cseh történelmi regények

Az ötvenes és hatvanas évek fordulóján a társadalomtudományokban bekövetkezett nyelvi fordulat nagyon hamar megjelent a történetírásban is, konkrétan a történész történelemhez való hozzáállásának alapvető túlértékelésében. Vita alakult ki a történetírás tudományos lényegéről, amely máig tart. Ha ugyanis a gondolkodást a nyelvhasználatl azonosítottuk, ami a történész egyetlen rendelkezésre álló médiuma kutatása során, akkor a történetírás nem eredményez tudományos megállapításokat, csak a múlt fiktív „képeit” vagy „modelljeit” mutatja be. A történelmi megismerés, vagy akár igazság eközben hozzáférhetetlenként jelenik meg, ha nem éppenséggel nem létező kategória, hiszen ezeket mindig elfedi a történész szubjektív vagy individuális „beszéde”. Őt alkotónak, a múlt bizonyos szeleteit megkonstruálójának kell tartanunk, nem a múltat rekonstruáló közvetítőnek. És mivel a történelmi jelenségeket, folyamatokat, eseményeket és személyiségeket a történész mindig csoportosítja, hierarchizálja és értelmezi valamilyen módon, akarva-akaratlanul történetté alakítja ezeket és megállapításainak bemutatásához tulajdonképpen ugyanazokat az elbeszélői eljárásokat használja, mint a szépirodalmi szövegeknél.¹

Nyelvi fordulat a társadalomtudományokban – pro és kontra

Az önreflexió és a történetírás tudományos bázisában való alapvető kételkedés, ami a 19. században jelent meg, a „történelem krízisét” hozta magával és törvényszerűen polarizálta a kutatói közösséget. Egyrésztől megjelentek a revizionisták, akik előidézték a tudományos paradigmaváltást (elsősorban Roland Barthes és Michel Foucault). Kezdeményezőiket Hayden White vitte át a történelemtudományba a később *Tropika diskursu* (A diskurzus trópusai 1978, csehül 2010) címen összegyűjtött esszéiben és a *Metahistorie* (Metatörténelem 1973, cs. 2011)² című terjedelmes elméleti munkájában és Paul Veyne *Jak se píšou dějiny* (Így írodik a történelem 1971, cs. 2010) című könyvében. Ezek a kutatók munkáikban minden aggály nélkül lemeztenítik a történész munkájának módszerét, és elvi módon problematizálják a historiográfiai metódust és annak tartalmát is. A történész szerintük nem csupán referál a valóságról, hanem elsősorban kommunikációs eszközként használja a nyelvet, eszmei hatást gyakorol az olvasóra, belép a korabeli diskurzusba és tudományos paradigmába, és hozzájárul annak alakításához, részt vesz a kollektív emlékezet formálásában. Egy szó mint száz, a történész „ír valamilyen »igazi

regényt», melynek határait kijelölik az igazolt tények” (Čornej 583). Niall Ferguson ebben az összefüggésben jogosan veti ellen, hogy „a regényre vagy a darabra vonatkozó, érvényben lévő konvenciókkal összhangban történelmet írni [...] azt jelenti, hogy a múltat alárendeljük a determinizmus új válfajának – a tradicionális elbeszélői formák teleológiájának”. (Ferguson 62)

A másik oldalon áll a konzervatívabb beállítottóságú tudósok népes csoportja, akik arról vannak meggyőződve, hogy a múltban tényszerűen zajlottak le bizonyos események, melyek adekvát tudományos módszerrel objektíven megismerhetők és összerakhatók. Paul Ricoeur, Lubomír Doležel vagy Aleš Haman munkái a historiográfiai könyvek és a történelmi fikció közötti eltérések összehasonlása feletti ellenérzésüknek adnak hangot, melyeket az utóbbi időben egy néven, „történelmi narratíva”-ként emlegetnek. Ezzel reagálnak a történelem megismerésére vonatkozó posztmodern szkepszisre, mely szerint szinte nulla az esélye annak, hogy a történelem valamilyen teljesen új felfedezéssel gazdagodjék, mint például egy olyan régészeti lelet, amely a múlt teljes átértékeléséhez vezethetne.

A két csoport közti viták nem annyira kielégettek, mint amilyenek tűnhet. Annak ellenére, hogy White ugyanúgy, mint Gérard Genette, a fiktív és történelmi világok összekeveredéséről ír, ragaszkodik a köztük meglévő bizonyos különbségekhez. Doležel pedig nem képes semmi bevenni a tényeknek megfelelő, faktuális és a fiktív történelmi narratíva közötti nyilvánvaló affinitást, az alapvető eltérések azonban vitathatatlanok. *A Fikce a historie v období postmoderny (Fikció és történelem – Hozzászólás az új historizmus-hoz 2008)* című monográfiájában Doležel funkcionális, strukturális különbségeket talál, ezen felül a cselekvők konstellációjában és a töredékességben is talál eltéréseket. Említjük meg legalább ezt az utolsót: míg a fiktív narratívánál a hézagok ontológiai jellegűek, a történelmi narratíva esetében episztemikus hézagokról beszélhetünk. Ezeket a hézagokat nevezzük általában a múlt fehér foltjainak, melyek egyáltalán nem fogynak, és mennyiségük egyenes arányban nő a történelmi idő folyamának ellenében.

A történelem alternatív verzióival komoly történészek is foglalkozni kezdtek

A kontrafaktuális, virtuális vagy alternatív történelem koncepciója, mely még jobban hozzájárult a történelmi szépirodalom és a historiográfiai tanulmányok közeledéséhez, nem sokat várhatott magára a történész munkájára vonatkozó imént

említett önreflexió és bizonyos mértékű történelmi önkénynek felismerése után. Leomlott a „Mi lett volna, ha...” történelmi tabuja, melyre a legutóbbi időkig megvetéssel tekintettek, mint a másodrangú írók, zsurnaliszták vagy amatőr történetírók fantáziálására, és a történelem alternatív verzióival mostanában komoly, tudós történészek is foglalkozni kezdenek. Többnyire jelentős történelmi fordulatokat, leggyakrabban politikai vagy katonai eseményeket követő rövid epizódokat alakítanak így, melyek akár máshogy is lejátszódhattak volna. A leggyakoribb csomópont ennek során a forradalmi fordulat vagy csata szokott lenni, amelyeknek nem könnyű előre látni a kimenetelét. Például: Mi történt volna, ha II. Lajos nem veszti életét a mohácsi csata során? Mi lett volna, ha Csehszlovákia 1938 őszén úgy dönt, csatlakozik Hitlerhez a háborúban?

A kontrafaktuális történetírás akadémiai háttérű megszervezésében (ha a legitimizálásában nem is) nagy érdemeket szerzett a csehre is buzgón fordított amerikai történész, Niall Ferguson. Véleménye szerint az elágazási pontot nagyon alaposan választják meg, tekintetbe véve az alternatív fejlődés nagy valószínűségét: „Hogy megértsük, hogyan történt valójában, tudnunk kell, mi az, *ami ugyan a valóságban nem történt meg* [dölt betű N.F.], de megtörténhetett volna a kortársak nézete szerint.” (75) A történész számára tehát fontos a vizsgált esemény plauzibilitásának magas foka. Nem gondolkozunk el például azon az eshetőségen, hogy „Ha II. Přemysl Ottokárnak géppuskája lett volna a Morva-mezei csatában...”, míg az a kérdés „Ha Adolf Hitlernek atombombája lett volna...” már teljesen legitimnek tűnik.

Ferguson szerint két ok létezik a kontrafaktuális vizsgálatok végzésére. Az első a tudományos módszer általános követelménye: „Ha az események indokaira kérdezzük rá, nem kerülhetjük el, hogy azt is megkérdezzük, mi történt volna, ha a kérdéses indokok nem állnak fenn.” (75). A második a történelemtudomány követelménye: „Ha azt próbáljuk megérteni, milyen is volt a múlt »valójában« [...] tekintetbe kell vennünk, hogyan értékelték a fejlődés lehetőségeit a vizsgált esemény kortársai, mielőtt az bekövetkezett – egyforma súllyal kell venni minden alternatívát, amelyet mérlegeltek, és kisebb súllyal azokat, amelyek nem jutottak eszükbe.” (76) Ez a posztulátum az új historizmus értelmezői módszerének egyik alapvető kiindulópontjához közelít, az igény, hogy a későbbi történelmi események, folyamatok valamint irodalmi és nem irodalmi szövegek révén kialakult hierarchizálás nélkül rajzoljuk meg a kor szociokulturális terét. Az új historizmus

TOPOL, Jáchym
Kátrány
Kalligram, 2009

BARTHES, Roland
A szöveg öröme
Osiris, 1998

FOUCAULT, Michel
Nyelv a végtelenhez
Latin Betűk, 2000

WHITE, Hayden
A történelem terhe
Osiris, 1997

IGGERS, Georg G.
A német
historizmus
Gondolat, 1988

GENETTE, Gérard
Metalepszis – Az
alakzattól a fikcióig
Kalligram, 2006

FERGUSON, Niall
Civilizáció –
A Nyugat és
a többiek
Scolar, 2011

A világ háborúja
– A gyűlölet
évszázadának
története
Scolar, 2012

A pénz
félelemkedése
Scolar, 2010

RICOEUR, Paul
Az élő metafora
Osiris, 2006

Roberts, Andrew
(szerk.)
Mi lett volna,
ha...? Fejezetek
a meg nem történt
világtörténelemből
Corvina, 2006

DICK, Philip K.
Az ember
a Fellegvárbán
Agave, 2010

VERMES, Timur
Nézd, ki van itt
Libri, 2013

vezéralakjai, Stephen Greenblatt és Catherine Gallagher egyébként a „lehetőségek történelmének” nevezik módszerüket (Gallagherová – Greenblatt 265), bár némileg ettől eltérő értelemben.

Figyelemreméltó és egyúttal jellemző, milyen készségesen és lelkesen fogadja a cseh történésztársadalom, vagy legalábbis egy része az alternatív megközelítést. A *Co kdyby to dopadlo jinak? Křížovatky českých dějin* (Mi lett volna, ha máshogy történik? A cseh történelem keresztútjai 2007) című népszerűsítő gyűjteményt, mely cseh történészek és publicisták nem kis terjedelmű, a cseh történelem nem túlságosan átgondolt variációit tárgyaló cikkeit tartalmazza, egy hat kontrafaktuális esszét tartalmazó, sokkal komolyabb publikáció követte *Historie na rozcestí. Jak mohl dopadnout osudové chvíle Československa* (Történelem választóúton. Hogy történhetek volna Csehszlovákia sorsszerű pillanatai 2013) címmel. A neves történészek ugyan alternatívát kínálnak benne a müncheni egyezményre, az 1948 februári kommunista hatalomátvitelre, vagy az 1968 augusztusi szovjet invázióra, mégis nagyon óvatosan járnak el közben. Tartják magukat a jelzőhöz, miszerint „minél távolabbi az időeltolódás a 'kulcs-kontrafaktuális'-hoz képest, annál szélesebb legyezője nyílik a történelmi alternatíváknak, és ezzel arányosan csökken az ehhez hasonló 'múltprognózisok' konkrétsága, megbízhatósága, vagy egyáltalán értelme.” (Smetana – Drápala 14) Szkeptikusak tehát azzal az elképzeléssel szemben, hogy egy esemény eltérő kimenetele az azt követő történelmi folyamatok teljesen más lefolyásához vezethet. Ha például a csehek nem fogadták volna el a müncheni ultimátumot, a második világháborúban ugyanúgy elveszítették volna államiságukat, és Kelet felé orientálódtak volna külpolitikailag.

A tizenkilencedik század élenjáró történésze, Jiří Rak az első gyűjtemény előszavában olyan klasszikus történészek műveiben állapítja meg a látens kontrafaktuális elmélkedés jelenlétét, mint František Palacký vagy Josef Pekař:

„A „mi lett volna, ha...” kérdésre adott válasz azonban implicite benne rejlik minden történelmi értékelésben. A történészek tudat alatt előszerepettel képzelik el a lehetséges alternatív fejleményt. Többségük gyakran vágyik rá legalábbis, hogy „virtuálisan” megváltoztathassa a történelem menetét, és olyan irányba fordíthassa, amelyet jobbnak tart. Ez a kísértés általában a nagy sóhaj kíséretében jelenik meg: milyen rózsás perspektívák nyílnának a nemzet (állam, társadalmi réteg stb.) előtt, ha akkor a mi oldalunk győzött volna a döntő csatában, a jelentős személyiség nem halt volna meg olyan korán stb. Aztán a tudós természetesen fegyelmezi magát, és visszatér a forrásaihoz.” (RAK 13)

Jegyezzük meg ebben az összefüggésben, hogy a maga módján a kontrafaktuális elmélkedés ott volt már a cseh történelem értelméről szóló vita kezdeteinél is. A *Naše dvě otázky (Két kérdésünk 1886)* című provokatív cikkekre gondolunk, melyben a szerző, Hubert Gordon Schauer szkeptikusan kérdezte, hogy a cseh nemzet számára hasznos volt-e a függetlenségért vívott százéves harc, és hogy nem lett volna-e politikai, gazdasági és

kulturális szempontból előnyösebb a német nemzet részének maradni.

A művészi próza narratívájának fiktiiv voltát³ ma biztosan senki nem vonja kétségbe, és a szerzők és az olvasók is meg vannak róla győződve, holott a köztudatban csak a modernizmus idején terjedt el ez a belátás. Ugyanígy az is egyértelmű, hogy ha egy szépirodalmi mű szerzője enged belépni a fiktiiv világba egy entitást az aktuális világból, akkor ennek a fiktiiv alteregónak nem kell és nem is lehetséges a valóság hű másának lennie. Mégis az az általános eljárás, hogy az ismert történelmi eseményt vagy személyiséget nem valódi néven nevezik, leemelik a dicsőség piedesztáljáról, és demitizálják a szokatlan perspektívának köszönhetően.

Ámbár ahhoz, hogy kontrafaktuális, tehát szó szerint a realitásnak ellentmondó történelmi fikció jöjjön létre, a szóban forgó szövegben meg kell jelennie a nyilvánvaló szerzői szándéknak, hogy bizonyos történelmi alternatívát adjon meg, és ezt világirodalmi összefüggésben nem lehet a 20. század felénél korábbra datálni. Még egy annyira ahistorikus szöveg, mint Vladislav Vančura *Markéta Lazarová* (1931) című műve sem lehet kontrafaktuális. Egyrészt a legnagyobb valószínűség szerint ez nem is állt a szerző szándékában, de még inkább, mert balladai regénye semmilyen alternatívát nem kínál a tények helyett, illetőleg nincs mit vagy kit helyettesítenie, hiszen nincsenek benne történelmi események, és nem tűnnek fel benne történelmi személyek.

Az anything goes elve tette lehetővé a tényeknek ellentmondó történelmi fikció megjelenését

Nyilvánvaló tehát, hogy éppen az „anything goes” posztmodern szabály életbelépése tette lehetővé mind a kontrafaktuális módszer megjelenését a történetírásban, mind az alternatív történelmi fikcióét a szépirodalomban. A történészek „a valószínűség kategóriáinak sokkal szélesebb értelmezésével” (Sládek 141) járnak el, mint az idáig szokásos volt a szakterületükön, a művészek számára viszont a történelem vált a játékoság számos eszközének egyikévé. A kontrafaktuális történelmi fikció nehezen megkülönböztethető az ún. történelmi fantasy-tól, amely hasonló módszerrel dolgozik a múlt szándékos módosításán. Az első elképzelhető vagy fizikailag lehetséges világot alkot, a második természetfeletti elemek beavatkozásait használja ki, bár a kontrafaktuális prózában bizonyos történelmi motívumok elképzelhetősége és képtelensége közötti határ nem annyira éles. Mindkét műfaj szerzői az alternatív történelmi kép hitelességére töreksenek, az autentikus részletek használata nem egyszer nagyon alapos szakmai előkészületekről tanúskodik. Az alternatív regények művészi kvalitásában alapvető szerepet játszik a környezet struktúrája, mert fontos meggyőzően lefesteni annak a világnak a valóságát, amely más történelmi folyamatok következtében jött létre, mint ahogyan az valójában történt.

Ennek a közelségnek tudatában nem meglepő, hogy a tényeknek ellentmondó történelmi narratívák egész pleiászának kezdetén az amerikai sci-fi szerző, Philip K. Dick regénye, a *The Man in the*

High Castle (Az ember a Fellegvárban) (1962) áll. Ebben a műben az Amerikai Egyesült Államok elvesztette a második világháborút, és Japán és Németország kegyetlen uralma alá került. Dick regényének tartalma nem véletlenszerű, hiszen a második világháború történetére és eredményeire írt történelmi alternatíva határozottan a tényeknek ellentmondó fikció leggyakoribb témája. Felhozhatjuk Robert Harris *Fatherland (Führer-nap 1992; cs. 2012)* című prózáját vagy a cseh szerző Jan Poláček *Spěšný vlak Ch. 24.12. (A Ch.12.24-es sebesvonat 2010)* című szövegét. A szövetségeseiken diadalmaskodó és a világalommal bíró Harmadik Birodalom élén álló vezető képe vonzó és attraktív anyagot jelent. Erről tanúskodik Timur Vermes európai bestsellere, az *Er ist wieder da (Nézd, ki van itt 2012; cs. 2013)*, melyben Hitler 2011-es hibernálásból való felébredésével a kortárs politikai viszonyok mulatságos és ezzel együtt nyugtalanító szatírját hozza létre.

Nyilvánvaló, hogy a kontrafaktuális regények szerzői miért választják elsősorban a 20. század történelméből a témáikat. Nemrég elmúlt történelmi eseményekről van szó, melyek az emlékezők vagy a nemzedékek közti tapasztalatátadás révén megmaradnak a köztudatban, és tovább élnek a kollektív emlékezetben. Az ilyen eseményeket még nem „borítja a feledés homálya”, és sokkal könnyebben alkotható hozzájuk alternatíva, mint például a huszita háborúhoz, ahol a szerzői szándék hatástalan maradhatna az olvasók körében. A történészek szintén hajlanak az eltérő csomópontok kiválasztásánál a modern történelem felé. Egyébként nem is tehetnek másképp, ha meg akarnak felelni Ferguson követelményeinek, hiszen egyedül az elérhető források növekvő mennyiségével szolgálhatnak érvekkel az alternatív megoldáson gondolkozó kortársak meglétére.

A tényeknek ellentmondó történelmi narratíva viszonylag kedvelt kompozíciós eljárása a keretbe helyezés, melynek segítségével a deviáns történelmi történet mint kettős fikció jelenik meg. Az idősebb generáció szerzői és a populáris szövegek írói is használják, akik valamilyen okból nem merik közvetlenül előadni az alternatívát, in medias res belevágni a közepébe. Tipikus példa erre Ferdinand Peroutka késői regénye, a *Pozdější život Panny (A Szűz utóélete 1980e, 1991)*, melyben a történelmi párhuzam a központi szereplő, AB író keletkező prózájaként jelenik meg. A történet azon az ötleten alapul, hogy Jeanne d'Arc-ot nem égették meg. Meghal ugyan, mint az Anglia elleni francia küzdelem szimbóluma, de fizikailag életben marad. A szerző ehelyett nem a paratörténelmi világ környezetére koncentrálna, hanem az egyén belső életére, aki nek szembe kell néznie saját mítoszának bukásával. Josef Nesvadba utolsó prózájában, a *Peklo Beneš (A pokol neve Beneš 2002)* című művében ismét hozzájárul a főszereplő disszociációjához, aki hallucinációiban megalkotja saját alteregóját és vele együtt a háborút követő eltérő történelmet. A címszereplő elnöknek ebben a műben sikerül megakadályoznia a müncheni egyezményt és aztán Csehszlovákiát független államnak kiáltják ki. Ettől a pillanattól kezdve a legkülönbözőbb események, intrikák, történelmi fordulatok

és kémkedések előreláthatatlan láncolata kezd bonyolódni, melyek kontrollálhatatlan káoszszá változtatják a történelem alternatív verzióját. Más eljárást választott az irodalmár és történelemrajongó Jan Drnek terjedelmes trilógiájában: *Žáby v mlíku* (Békák a tejben 2007), *Žába a škorpión* (A béka és a skorpió 2010) és *Žáby v bouři* (Békák a viharban 2012), melyek ismét a második világháború történetére nyújtanak alternatívát. Maga a történet úgy kerül itt bemutatásra, mint egy tudományos kísérlet leírása, a tevékenységek eredményének leírása a készülékektől független emberekre nézve. A történelem ezzel a folyamattal matematizálódik (a valódi múlt számítógép által generált képébe helyezve), míg a szükségképpen hiányzó emberi tényező a maga szubjektivitásával ellenben ki van zárva.

Míg Nesvadba a történelem tipikus alternatív vízióját alkotja meg regényében, amely jelentős történelmi események erőszakkal megváltoztatott lefolyását követi, Jan Zenkl első prózai műve *Munkdorf* (2006) címmel a tényeknek ellentmondó narratíva egészen eltérő típusát prezentálja. A történelmi fantasy kezdeményezéseit felhasználva Zenkl azzal alakítja a történelem alternatív verzióját, mikor a szándékosan fiktív eszközök segítségével olyan jelentős történelmi események okaira mutat rá, mint a fehérhegyi csata volt. A csata ábrázolása a szerző előadásában ugyan semmiben nem mond ellent a történelem reális (vagy inkább rekonstruálható) verziójának, azonban a cseh csapatok sorsdöntő vereségének hátterében az ő fikciójában egy titkos társaság áll. Tagjai a legjelentősebb történelmi tettek végrehajtói, és ők irányítják a világtörténelem alakulását, anélkül hogy nevük egyszer is ismertté válna; egyikük a címszereplő.

Ha elfogadjuk a tézist, hogy a tényeknek ellentmondó történelmi narratíva a történelmi prózához tartozik, akkor lehetővé válik, hogy az elbeszélés ideje közvetítettségének máig elfogadott követelményétől eltekintsünk. A „kellően távoli múlt” szabálya, tehát a történet olyan korba helyezése, melyet a szerző maga nem élt meg, az alternatív fikcióban szükségképpen nem érvényes. Ezért jogosan sorolhatjuk ehhez a prózatípushoz nem csupán az említett Nesvadba regényt, de Jáchym Topol *Klok-tat debet (Kátrány)* (2005) című művét is, mely torz képet alkot az 1968 augusztusi megszállásról. A szerző az extremitásig húzza a hipotézist, mely szerint a Nyugat akkor már ki tudja, hányadszor árulta el Csehszlovákiát, és feláldozta a kis országot Európa közepén. A regényben ugyanis a NATO katonai egységei egyesülnek a Varsói szerződés hadseregeivel, hogy együttes erővel semmisítsék meg a fellázadt csehszlovákokat. A szerzőnek nyilvánvalóan nem állt szándékában, hogy a tragikus történelmi események valószínűsíthető alternatíváját alkossa meg. Alkotói gesztusát a cseh nemzet karakterének kiélezett, kritikus, de szintén ironikus értelmezése motiválta. A regényt olvashatjuk úgy, mint „el lehetetlenített” legendát a cseh nemzet bátorságáról, olyan tulajdonságról, mely Topol szerint az újkori történelemben soha nem érvényesült.

A kontrafaktuális fikció eddigi gyakorlatából kitűnik az alternatív történelmi verziók jellegzetes polarizációja a pozitív-negatív tengelyen.

Drnek művészileg nem meggyőző szövegeinek kivételével a szerzők sokkal gyakrabban járulnak hozzá a kisiklott múlt komor megrajzolásához, nyilvánvalóan szkeptikusak a történelem idealizált képével szemben. Ha leleményesen kihasználjuk Umberto Eco terminusát, szövegeik inkább antiuchroniát képviselnek, mint uchroniát (Eco 227).⁴ Az antiuchronia jól sikerült esete Poláček említett regénye, a *Spěšný vlak Ch.24.12 (A Ch.12.24-es sebesvonat)*, melynek cselekményét 1953-ba helyezi a szerző, két évvel a háború utánra, melyet Németország megnyert, miközben a cseh országrészek az ezeréves birodalom részévé váltak. A szerzőnek sikerült meggyőző és némileg „hihető” képet adnia a náci győzelem utáni társadalomról. Ehhez jelentős mennyiségű olyan elem járul hozzá, melyek közösek az így megkonstruált világban és a második világháború jól ismert történelmi realitásában, csak egy kissé helyeződtek új jelentésszintre. A főszereplő, Martin Řezníček alakjának megalkotása is hozzájárul ehhez, aki nem egy vonásával (izoláció, „pótlék” kommunikáció a macskával, passzív várakozás, utcaseprő foglalkozás) ugyanolyan származású, mint a második világháború nem ábrázolt faktuális képébe helyezett szövegek alakjai, vagyis Roubíček, a hivatalnok Jiří Weil *Život s hvězdou* (Élet csillaggal 1949) című regényéből és Fuks novellájának címszereplője *Pan Theodor Mundstock* (Mundstock úr 1963).

A történelem alternatív képét adó történelmi próza véleményünk szerint a műfaj szükséges felénkítését hozza, és éppen a legközelebbi jövő mutatja majd meg, hogy van-e benne perspektíva. Ugyanúgy, ahogy ez máshol kizárólag a művészi alkotások minőségén múlik, az alternatív történelmi próza esetében aztán különösen a párhuzamos történelmi idő jól átgondolt térídején és a reális történelemmel való esetleges konvergencián. Ezek nem egy mulatságos helyzetet alapozhatnak meg, de arra is rávehetik az olvasót, hogy mélyebben elgondolkozzon a történelemben való elhelyezkedéséről, melynek fordulatairól kifürkészhetetlen véletlenek döntenek, hiszen akármilyen tisztavízű életű körülménynek fatális következményei lehetnek egy történelmi pillanatban.

František Novotný, a cseh fantasztikus könyvek kiemelkedő szerzőjének szavaival élve:

Úgy ítéljük meg [...] a történelmet, mint egy vonatot, amely kitérő nélkül száguld a síneken és nem képes másfelé elkanyarodni, csak gyorsítani, lassítani vagy megállni. Ez azonban nem igaz, a történelem hemzseg a kitérőktől és csak mi vagyunk vakok, akik ezt visszatekintve nem látjuk. A mi bajunk, mert az elmúlt kitérők ismerete növeli annak valószínűségét, hogy az elkövetkezőknél jó irányba fordulunk. (Novotný 231)

(A pozsonyi világirodalmi intézet történelmi-regény-konferenciáján 2014. február 5-én tartott előadás szövege. Szlovákul megjelent az intézet folyóiratában: *World Literature Studies* 6 (23) 2014. 2.)

J. HAHN ZSUZSANNA FORDÍTÁSA

¹ Cseh kontextusban a brünni történész (és bohémista) Milan Řepa *Poetika českého dějepisectví (A cseh történetírás poétikája)* (Host, Brünn 2006) című monográfiájára hívhatjuk fel a figyelmet, amely a mára már klasszikussá vált történelmi tanulmányokat és szintéziseket (pl. František Palacký, Josef Pekař vagy Josef Šusta tollából) művészi szövegekként, és nem szakszövegekként vizsgálja. Foglalkozik tehát a stílusukkal, az elbeszélési stratégiáikkal, a kompozíciós eljárással, osztályozza a képletes megnevezéseket, alakokat stb.

² Egyértelműen White koncepciója inspirálta a szlovák irodalomtörténész, Tomáš Horváth terjedelmes *Retorika historie (A történelem retorikája)* (2002) című művét.

³ Az irodalmi történetek specifikus ontológiai módjának értelmében, nem pedig a művészi alkotások művészsége, megalkotottsága vagy megteremtettsége általános értelmében.

⁴ Eco Charles Renouvier 1876-os, azonos című regényéből kölcsönözte ezt a terminust. Az események menetében bekövetkező apró változásnak köszönhetően Marcus Aurelius uralkodásának végén a kereszténység nem ver gyökeret Nyugaton, csak Keleten gyökerezik meg, Nyugaton pedig további ezer évig él tovább az antik kultúra. Amikor végül ide is betör a kereszténység, csak a sok megtúrt vallás egyikévé válik a teljesen szekuláris Európában.

